

Биљана М. Бабић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет, Одсек за српски
језик и лингвистику
biljanab@ff.uns.ac.rs

Оригинални истраживачки рад
УДК: 811.163.41'367.625(038):371.3
УДК: 811.163.41'243:371.3
DOI: 10.19090/mv.2019.10.33-58

МОРФОЛОШКО-СИНТАКСИЧКИ МИНИМАЛНИ РЕЧНИК ГЛАГОЛА У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ / ДРУГОГ И КАО МАТЕРЊЕГ

АПСТРАКТ: У раду се: 1) презентује морфолошко-синтаксички минимални речник глагола, како би се показали принципи његовог уређења и његов садржај, 2) анализира грађење презента и императива у српском језику према релевантним граматикама, како би се указало на проблеме у вези с овим облицима који потичу од неусклађености приступа и мишљења у тим граматикама, и препоручује најједноставнији приступ у обради ова два глаголска облика, 3) дају чести примери нарушене норме у употреби глаголских облика, а од стране изворних говорника, како би се показало да за оваквим речником постоји и шира потреба него што је настава српског као страног / другог.

Кључне речи: српски језик, морфологија, синтакса, лексикографија, глаголи, презент, императив.

A MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC MINIMAL DICTIONARY OF VERBS IN TEACHING SERBIAN AS A FOREIGN/SECOND AND FIRST LANGUAGE

ABSTRACT: The paper presents a morphological and syntactic minimal dictionary of verbs and describes the principles of its organization and its content. It also analyzes the formation of present and imperative forms in Serbian according to relevant grammar books of Serbian, pointing out problems related to these forms that arise from a mismatch of approaches and viewpoints in these grammar books and recommends an approach to the treatment of the given verb forms which is believed to be the simplest for foreign students. Finally, it provides common examples of breaking of the norm in the use of verb forms by native speakers in order to show that there is a need for such a dictionary, not only in teaching Serbian as a foreign/second language, but also in teaching Serbian as a first language.

Key words: Serbian language, morphology, syntax, lexicography, verbs, present, imperative.

Квалификацију речника *морфолошко-синтаксички* у србистици могу понети три речника: *Речник глагола са граматичким и лексичким допунама* (Петровић–Дудић 1989), затим *Srpsko-mađarski rečnik glagolske rekcije* (Burzan i dr. 1992), и *Naučimo srpski 1 i 2 – Rečnik glagola* (Babić 2011).¹ У овом раду дато одређење односи се на последњи наведени речник који се од осталих, пре свега, разликује према критеријуму профила корисника, а то су они којима је српски страни језик, не нематерњи.

1. МОРФОЛОШКО-СИНТАКСИЧКИ МИНИМАЛНИ РЕЧНИК ГЛАГОЛА СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

Полазећи од основних лексикографских поставки (Šipka 2006²: 160–164), можемо посматрати и описати однос речника према:

1. грађи, којим је одређен захват речника,
2. састављачу, што одређује његову намеру и
3. кориснику, што одређује намену речника.

На основу ове три релације, у вези с типом посматраног речника² можемо рећи да је:

1. према сфери интересовања – лингвистички, јер се бави искључиво језичком страном лексичке јединице,
2. према броју језика који су у њему обрађени – једнојезични,
3. према обухваћеној лексиси – у питању је посебни речник, јер се ради о само једној врсти речи; минималним га чине извори грађе – то су наставни материјали који се користе у Центру за српски језик као страни (при Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду),
4. према начину представљања обухваћене лексике, ради се о специјалном, ученичком речнику, који за циљ има попис, опис, тумачење, и логичну, прегледну и функционалну презентацију свих релевантних граматичких и семантичких особина одабраних глагола.

¹ За разлику од наведена три лексикографска дела, речник глаголских облика *Glossary of Verbal Forms* (Оташевић 2006) представља чисто морфолошки речник.

² И овај рад, као и сам Речник глагола, ослања се на магистарски рад Б. Бабић, под насловом *Морфолошко-синтаксички минимални речник глагола српског језика као страног*, одбрањен 26. јуна 2010. на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду.

Поменути речник глагола настао је као резултат вишегодишњег рада са страним студентима и као последица суочавања са чињеницом да они који уче српски језик редовно наилазе на исте проблеме у процесу учења, а то је – с једне стране – тежина материје која се учи, и са друге – непостојање одговарајућег приручника и речника, двојезичног или једнојезичног. Речник је, дакле, настао као резултат покушаја да се студентима олакша учење и усвајање глагола у свим њиховим сегментима – морфолошком, семантичком, синтаксичком и идиоматском. Глаголи су изабрани као врста речи са најсложенијим системом морфолошких облика и граматичких значења, који страним студентима задају несумњиво највише муке. Примера ради, на почетним нивоима (А1 и А2) уче се: инфинитив, презент (6 облика), перфекат (16 сложених облика), потенцијал (13 сложених облика), футур I (5 простих и 5 сложених облика) и императив (3 облика, и *нека* + презент за 3. л. једнине, одн. множине).³ Лако је закључити да студенти на овим нивоима за само један правилан транзитивни глагол српског језика (нпр. *невати*) треба да науче 51 различиту форму, просту или сложону. Додамо ли томе још и партицип пасива (6 облика) и један од два глаголска прилога – на нивоима Б1 и Б2, долазимо до 58 различитих форми.

1.1. Макроструктура Речника глагола

Будући да је речник намењен студентима, прилагођен им је у сваком погледу. Корпус је формиран ексцерпцијом грађе из наставних комплета *Научимо српски – Let's Learn Serbian 1* (уџбеник, радна свеска и ЦД) и *Научимо српски – Let's Learn Serbian 2* (уџбеник, радна свеска и 2 ЦД-а), групе аутора, који се користе у Центру за српски језик као страни. У корпус је уврштен сваки глагол забележен у наведеном материјалу. Због изузетно великог броја лексема предвиђених за усвајање, изостављен је онај слој глаголске лексике који се налази у инструкцијама за студенте. Тако формиран корпус садржи укупно 1122⁴ глагола и 1594 њихова значења.

Пошто наведени наставни комплети обухватају градиво за четири нивоа знања језика (према *Заједничком европском оквиру Савета Европе*): почетни 1 и 2 (А1, А2) и средњи 1 и 2 (Б1, Б2), Речник је намењен полазницима ових курсева. Да би се студенти лакше сналазили у њему, да би

³ Занемарујемо овом приликом његове одричне облике.

⁴ Ако замислимо да сваки глагол у корпусу има утврђених 58 форми на почетном и средњем нивоу, долазимо до 65.076 форми којима би студент требало да влада на крају средњег 2 нивоа.

разлучили потребно од непотребног, а у зависности од нивоа знања језика на којем су, за сваки од четири нивоа уведена је посебна боја. Као подсетник, у подножју парних страница речника налази се следећа легенда у одговарајућим бојама: **A1 A2 B1 B2** (A1 – зелено, A2 – тамноцрвено, B1 – плаво и B2 – црвено).

Све речничке одреднице изложене су абecedним редом српског језика; у оквиру речничког чланка издвојена су сва забележена глаголска значења, затим у оквиру сваког значења издвојени су забележени рекцијски модели, и на крају сваки модел потврђен је примерима из наставног материјала; а све то је унутар једног чланка изложено према редоследу појављивања у наставним комплетима, што се лако може пратити на основу употребљених боја.

Од елемената који се у лексикографији називају пратећим деловима речника, а који допуњавају његов основни садржај и корисницима олакшавају употребу (Širka 2006²: 165–166), овај речник садржи: уводни текст (укључујући и граматичку скицу – *Vodič kroz Rečnik*) и списак симбола и скраћеница, све то на српском језику и у преводу на енглески, немачки, руски и корејски.

1.2. Микроструктура Речника глагола

Речнички чланак чини 12 елемената, чији је распоред прилагођен студентима и доследно спроведен: инфинитив, глаголски вид, глаголски род, презент, партицип актива, императив, партицип пасива, дефиниција значења, рекцијски модел, пример употребе глагола, видски пар и идиом. Распоред информација условљен је: редоследом појављивања у наставном процесу, степеном важности за студенте, међусобном повезаношћу и условљеношћу појединих елемената.

Први елемент је одредничка реч, у овом случају **инфинитив**, са обавезно обележеним местом акцента и не обавезно истакнутим префиксом. Иза инфинитива распоређене су граматичке категорије **глаголског вида и рода**. Код **вида**, забележена су три основна типа: имперфективни, перфективни и двовидски глаголи, као и могућност да један исти глагол у зависности од својих значења има различите ознаке вида:

РОpiti A pf, tr

Кад је **род** у питању, класификација обухвата пет типова глагола које би студенти морали разумети, то су: транзитивни, транзитивни без експлициране објекатске допуне,⁵ интранзитивни, рефлексивни и реципрочни глаголи. Као што је био случај с видом, тако је исто и с родом – у зависности од својих значења, један исти глагол може имати различите ознаке рода.

Након граматичких категорија вида и рода, распоређени су морфолошки облици, оним редом којим се уводе у наставном процесу на четири поменути нивоа: презент, партицип актива (у саставу перфекта) и императив (ниво А1), и партицип пасива (Б2). Ради боље прегледности и лакше оријентације студената, међусобно су раздвојени усправном цртом. **Презент** је представљен двама облицима – 1. л. једнине и 3. л. множине. За разлику од њега, остали глаголски облици представљени су једном формом: **партицип актива** – обликом мушког рода једнине, **императив** – 2. л. једнине, **партицип пасива** – обликом мушког рода једнине:

POpiti A pf, tr **B** porijem, poriju | porio | porij | porijen

Иза морфолошких облика следи **дефиниција значења**, за њом долазе **рекцијски модел** и **примери употребе**, и то не случајно. С једне стране, модел следи за значењем јер је њиме условљен, а са друге стране, претходи примерима употребе због своје важности и лакшег уочавања:

POpiti A pf, tr **B** porijem, poriju | porio | porij | porijen **C** ako si porio nešto (vodu, kafu, sok i sl.), pio si to do kraja i ništa nije ostalo **D (V + Ø Ak)** Idem da *porijem mleko*. Obično ne stignem da doručkujem, ali uvek imam dovoljno vremena da *porijem kafu*.

Рекцијски модел представљен је глаголом као врстом речи, с конкретном формом (падежном или предлошко-падежном), или са синтаксичком јединицом (зависном или независном реченицом). Распоред елемената у моделу по правилу је устаљен и иде од глагола ка његовим допунама и одредбама, и односи се, независно од примера, на неутралан ред речи. Највећи број примера пренет је из извора у неизмењеном облику.

⁵ Уз многе транзитивне глаголе објекат се не мора експлицирати – у случају кад је сама радња важнија од њега или када се она субјекту приписује као његово својство, умеће или навика (*читати, доручковати, кувати* и сл. (Петровић–Дудић 1989: 6)).

Због мањег значаја који има у поређењу с претходним информацијама, као и због тога што га студенти теже схватају, готово на самом крају чланка налази се **видски парњак**. За разлику од других наведених речника глагола, овде су видски парови раздвојени и у целини обрађени у посебним чланцима. Сасвим на крају речничког чланка долазе **идиоми**:

POpiti **A** pf, tr **B** popijem, popiju | popio | popij | popijen **C** ako si popio nešto (vodu, kafu, sok i sl.), pio si to do kraja i ništa nije ostalo **D** (**V** + **Ø Ak**) Idem da *popijem mleko*. Obično ne stignem da doručujem, ali uvek imam dovoljno vremena da *popijem kafu*. **E** piti **F** POPITI NEŠTO S NOGU *ako si popio nešto s nogu, popio si to na brzinu, vrlo brzo* ♦ POPITI NEŠTO NAŠTE SRCA *ako si popio nešto našte srca, popio si to pre nego što si nešto pojeo, obično odmah ujutru*.

Да би речнички чланак био прегледнији, првим словима (интернационалне) абецете разграничени су поједини његови сегменти. Сегмент **A** следи одмах иза инфинитива и у њему се налазе граматичке категорије глаголског вида и рода. Сегмент **B** садржи четири морфолошка облика. У трећем сегменту (**C**) дато је значење глагола, у четвртм (**D**) рекцијски модел и примери употребе. Сегмент **E** намењен је видском парњаку, и последњи (**F**) идиомима.

С обзиром на то да је значење глагола средишњи елемент речничког чланка, јер оно може условљавати било који од елемената: вид, род, морфолошке облике, рекцијски модел или видски парњак, у циљу постизања прегледности и разумљивости, уведен је потчланак за свако ново значење једног истог глагола. Потчланак није ништа друго до поновљен почетни чланак, али са обележјима глагола која су карактеристична за дато значење. Да припадају једном истом глаголском чланку, показано је тиме што потчланци нису раздвојени проредом и што немају сегмент **F**, него он долази сасвим на крају чланка, затварајући га, у боји којом је и отворен, односно у боји првог значења.

2. СПЕЦИФИЧНОСТИ ПРЕЗЕНТА И ИМПЕРАТИВА У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

2.1. Да бисмо боље разумели потребу за морфолошко-синтаксичким речником глагола у настави српског језика, треба размотрити неколико

питања. Пођимо од презента, као основног глаголског облика, који се први уводи у настави српског као страног, и пођимо од четири релевантне граматике српског језика, на које би сваки лектор требало да се ослони приликом припреме за обраду презента. Две од њих намењене су изворним говорницима, а две онима који се баве српским као страном:

1. *ГраMATика српског језика (за гимназије и средње школе)* (Станојчић–Поповић 2012¹⁴),
2. *Gramatika srpskog jezika za strance* (Mrazović–Vukadinović 2009²),
3. *ГраMATика српског језика за странце* (Клајн 2006),
4. *Нормативна граMATика српског језика* (Пипер–Клајн 2013).

2.1.1. Полазећи од питања *Како се гради презент?*, наведене граматике можемо поделити на оне које уочавају презентску основу и оне које то не чине. У њима налазимо следеће одговоре. Према средњошколској граматици, презент се гради **од презентске основе** „додавањем само **личних наставака**⁶ на ту основу” (Станојчић–Поповић 2012¹⁴: 120).

Према *Нормативној граматици*: „Презент има просте облике које чине **презентска основа и наставци**” (Пипер–Клајн 2013: 167).

У *Граматици српског језика за странце* И. Клајна, у одељку посвећеном грађењу презента наводи се само: „**Лични наставци за презент су: -м, -ш, -Ф, -мо, -те, -е / -у / -ју**”, док се основа на коју се додају не помиње (Клајн 2006: 118).⁷

И друга граMATика за странце, ауторки П. Мразовић и З. Вукадиновић, у одељку о презенту даје врло слично објашњење: „**Постоје три типа презентских наставака: I -им, -иш, -и, -имо, -ите, -е, II -ам, -аш, -а, -амо, -ате, -ају, III -ем, -еш, -е, -емо, -ете, -у**” (Mrazović–Vukadinović 2009²: 144). На коју основу се додају презентски наставци – ни овде се не каже. Заинтересованом читаоцу остаје да трага по књизи и да се врати тридесетак страна назад, на део посвећен презентској основи, па да из објашњења како се утврђује презентска основа закључи да она служи за грађење презентских облика: „Презентска основа свих глагола се добија када се од 3. лица

⁶ Истицање аутора у свим цитатима.

⁷ На педесетак страна посвећених глаголима презентска основа се експлицитно помиње само на једном месту, и то у одељку посвећеном грађењу трпног глаголског придева, с тим што се ни ту не дефинише. Помиње се као да су читаоци већ упознати с појмом: „Наставак *-ен, -ена, -ено* долази на презентску основу лишену завршног *-е* или *-и*” (Клајн 2006: 131).

множине презента одбије **лични наставак -е или -(ј)у**⁸ (Mrazović–Vukadinović 2009²: 115, в. и 130).

Дакле, три граматике се слажу да се презент гради од презентске основе и наставака (личних или презентских), четврта од њих остаје недоречена у свом тумачењу (Клајн 2006).

2.1.2. Следеће важно питање јесте *Како се издваја презентска основа?*
– Средњошколска граматика нас учи:

„*презентска основа* глагола издваја се тако што се у **презентском облику било коме лицу које има лични наставак он одбије**; нпр., показано на 1. лицу множине презента – одбијањем личног наставка *-мо* добијамо презентске основе: *ради-* [-мо], *чита-* [-мо], *чује-* [-мо], *плете-* [-мо], *дође-* [-мо]” (Станојчић–Поповић 2012¹⁴: 113).

Исто одређење налазимо и у *Нормативној граматичи*:

„Презентска основа (или основа садашњег времена) је **део презентског облика који се налази испред наставка**. Презентска основа се најпоузданије налази у 2. лицу садашњег времена, нпр. *зна-ш, пева-ш, пише-ш*” (Пипер–Клајн 2013: 151).

А малочас смо нешто слично видели и у граматичи Mrazović–Vukadinović 2009² – да се презентска основа добија одбијањем **личног наставка** од 3. лица множине презента (Mrazović–Vukadinović 2009²: 115, в. и 130).

Четврта граматика коју анализирамо, она која је намењена управо странцима, И. Клајна, презентску основу у овом делу уопште не помиње.

Као што видимо, аутори трију граматика слажу се да се презентска основа добија тако што се од презентског облика одбије **наставак за лице**. Као илустрацију поступка наводе 1. л. множине, 2. л. једнине и 3. л. множине. Да ли је свеједно од којег ћемо лица поћи, то ћемо видети касније.

И ту заокружимо први проблем, у вези с презентом, на који лектори српског као страног наилазе: презент се гради од презентске основе, а њу

⁸ Прво издање ове граматике (из 1990. године) у делу о презенту садржи једну реченицу која уноси још већу забуну у вези с наставцима и терминима: „Сви глаголи у презенту имају једнаке **завршетке** у 1. и 2. лицу и једнине и множине, у 3. лицу једнине је нулти **суфикс**, а у 3. лицу множине постоје **три могућна завршетка: -м, -ш, -Ø, -мо, -те, -е / -ју / -у**” (Mrazović–Vukadinović 1990: 113). Та реченица је уклоњена из другог, прерађеног и допуњеног издања, али је нејасноћа остала.

добијамо тако што од презентског облика одбијемо наставак за лице. Другим речима, морамо знати презентске облике да бисмо их градили. Да би неко ово могао учинити и разумети, потребно је да у потпуности влада инфинитивним и презентским облицима српског језика, а то са страним студентима, наравно, није случај. Ту се можда крије одговор зашто се у граматици И. Клајна не помиње презентска основа – зато што је писана за оне који не владају српским језиком.

2.1.3. Треће важно питање гласи *Који су презентски наставци?* – Већ смо поменули да се према средњошколској граматици презент гради од презентске основе додавањем само **личних наставака** на ту основу (Станојчић–Поповић 2012¹⁴: 120), а лични наставци су:

једнина	множина	
1.	-м	-мо
2.	-ш	-те
3.	-Ø	-у (I–IV врста) / -ју (V врста) / -е (VI, VII врста) ⁹

Исте **личне наставке** налазимо и у *Граматици српског језика за странце* И. Клајна (с тим што је нејасно на коју и какву основу их додајемо). Аутор дистрибуцију трију наставака за 3. л. множине не доводи у везу с глаголским врстама (као Ж. Станојчић и Љ. Поповић), него правила њихове употребе везује за наставак 1. л. једнине презента:

„– Ако се 1. лице једнине завршава на *-им*, наставак 3. л. мн. је *-е* и додаје се на окрњену основу (без завршног *-и*),¹⁰ нпр. *видим – виде [...]*.

– Ако се 1. лице једнине завршава на *-ем*, наставак 3. л. мн. је *-у* и додаје се на окрњену основу (без завршног *-е*), нпр. *кажем – кажу [...]*.

⁹ Овде се ради о класификацији глагола М. Стевановића, која је преузета у Станојчић–Поповић 2012¹⁴.

¹⁰ Већ смо напоменули да ова грамика не издваја презентску основу и не дефинише је, али се у овом и наредном правилу, као што видимо, помиње окрњена основа (без завршног *-и*, одн. *-е*). Одељак о образовању презента завршава се још једном опаском у вези с основном: „Основа трећег лица множине разликује се од осталих лица само у глаголима на *-ћи*, *-чем*, нпр. *пећи – печем [...]*, где 3. л. мн. има основу на *-к*: *пеку [...]*” (Клајн 2006: 119). Иако нису именоване, нити је речено како их добијамо, основе о којима је реч одговарају оној основи коју Станојчић–Поповић, одн. Пипер–Клајн називају презентском, и која је у 3. л. множине презента окрњена.

– Ако се 1. лице једнине завршава на *-ам*, наставак 3. л. мн. је *-ју*, нпр. *дам – дају*. Исти је наставак и код глагола *смети (смеју), умети (умеју)* [...]” (Клајн 2006: 118).

Према *Нормативној граматици*: „**Презентски наставци** су двочлани, при чему први члан има значење лица, а други има значење броја” (Пипер–Клајн 2013: 167):

	једнина	множина
1.	<i>-м-∅</i>	<i>-м-о</i>
2.	<i>-ш-∅</i>	<i>-т-е</i>
3.	<i>-∅-∅</i>	<i>-(ј)у-∅</i> или <i>-е-∅</i>

У суштини, ради се о истим наставцима, који су у граматицама Станојчић–Поповић 2012¹⁴ и Клајн 2006 посматрани као једноморфемски, а у овом трећем као двоморфемски. Ни овде аутори тројаки наставак у 3. л. множине не доводе у везу са глаголским врстама, већ га стављају у корелацију с типом глагола, односно наставком презентске основе (што се своди на исто кад погледамо примере):

„У 3. л. множине завршетак *-ју-∅* имају глаголи типа *копати (копају)*, а наставак *-е-∅* имају глаголи са презентском основом на *-и-*, нпр. *звечати, говорити, живети (звечим, говорим, живим)*. Завршетак *-у-* имају глаголи типа *писати* и неки други глаголи” (Пипер–Клајн 2013: 167).

На истој страни, мало ниже, наводе се и малочас цитирана три правила из *Граматице српског језика за странце* И. Клајна, а која се тичу правила употребе наставака за 3. л. множине.

Сасвим другачије **презентске наставке** налазимо у граматици Мразовић–Вукadinовић 2009², тамо ауторке разликују три групе наставака (Мразовић–Вукadinовић 2009²: 144):

Лице	I група		II група		III група	
	јд.	мн.	јд.	мн.	јд.	мн.
1.	-им	-имо	-ам	-амо	-ем	-емо
2.	-иш	-ите	-аш	-ате	-еш	-ете
3.	-и	-е	-а	-ају	-е	-у

Сетимо се да у средњошколској граматици аутори презентску основу издвајају из 1. л. множине презента, одбијајући наставак за лице *-мо*: *ради*-[-мо], *чита*-[-мо], *почне*-[-мо], *пије*-[-мо], *плете*-[-мо], *дође*-[-мо], *види*-[-мо], *пече*-[-мо], *црпе*-[-мо], *зебе*-[-мо]. У *Нормативној граматици* то чине одбијајући наставак од 2. лица множине. Када правило применимо на исте глаголе, добијамо исту презентску основу: *ради*-[-ш], *чита*-[-ш], *почне*-[-ш], *пије*-[-ш], *плете*-[-ш], *дође*-[-ш], *види*-[-ш], *пече*-[-ш], *црпе*-[-ш], *зебе*-[-ш]. *Грамматика српског језика за странце* И. Клајна појам презентске основе у вези с презентским облицима не помиње.

У граматици Mrazović–Vukadinović 2009² презентску основу налазе тако што од 3. лица множине презента одбијају лични наставак *-е* или *-(j)у* (Mrazović–Vukadinović 2009²: 115, 130). Примењено на посматране глаголе, добијамо нешто битно другачије од онога што нас уче прве две граматике: *рад*-[-е], *чита*-[-ју], *почн*-[-у], *пиј*-[-у], *плет*-[-у], *дођ*-[-у], *вид*-[-е], *пек*-[-у], *црп*-[-у], *зеп*-[-у]. У чему је разлика?

Овде се враћамо на питање које смо поставили малопре (в. 2.1.2): Да ли је свеједно од којег ћемо лица поћи? Видимо да није свеједно јер нећемо добити исти резултат. Разлика међу грамаликама је у томе како схватају и тумаче презентску основу и наставке за лице, и где повлаче границу између њих. *Грамматика за странце* II. Мразовић и З. Вукадиновић занемарује чињеницу да је презентска основа у 3. лицу множине окрњена, и да због тога наведено лице не може послужити за њено налажење. Пођемо ли од 3. лица множине, у многим случајевима уместо презентске основе добићемо корен или општи део (*ид-у*, *зеп-у*, *нос-е*, *вид-е*), или фонемски скуп којем је тешко одредити морфемску структуру (*викн-у*, *отм-у*, *допр-у*, *куцн-у*) (Стакић 2010б: 138). Ово је већ други проблем који нам граматике праве у вези с презентским облицима.

Самим тим, ова грамматика другачије схвата и тумачи и наставке за лице, показујући тиме уједно и недоследност унутар својих корица, а не само разлику у односу на друге граматике. Ради се о следећем. Ауторке, говорећи о презентској основи, помињу **личне наставке** *-е* и *-(j)у* (чијим се одбијањем од 3. л. множине презента добија ова основа; Mrazović–Vukadinović 2009²: 115, 130), али већ на идућој страници те исте наставке 3. л. множине, заједно са свим осталим наставцима, називају **наставцима за облике презента**, које деле – као што смо видели – у три групе.¹¹

¹¹ Исто чине и у одељку посвећеном презенту (Mrazović–Vukadinović 2009²: 144).

Забуна је тим већа што лични наставци презента у овој граматичи (у другом издању) ни раније а ни касније нису дефинисани, нити на било који начин издвојени и показани, па не знамо да ли овде личним наставцима можда сматрају и све остале наставке које су приказале као презентске.¹² На истом месту, говорећи о II групи глагола, или *-ам* глаголима, наводе:

„Презентска основа ових глагола се завршава вокалом *-а*. Тај крајњи вокал презентске основе је у исто време обележје 3. лица једнине.¹³ **Стога смо вокал *-а* (иако је то завршетак основе) оставили уз личне наставке презента за сва лица**” (Mrazović–Vukadinović 2009²: 117).

Полазећи од овог одређења, лако закључујемо шта би били лични наставци у овој, II групи глагола – када одвојимо вокал *-а*, као лични наставци остају нам:¹⁴

	јд.	мн.
1. л.	-м	-мо
2. л.	-ш	-те
3. л.	-Ø	-ју

Даље, на основу овога можемо закључити још две ствари, да I и III група глагола немају личне, него презентске наставке:

- I група (*-им* глаголи) – наставци: *-им, -иш, -и, -имо, -ите, -е*
- III група (*-(j)-ем* глаголи) – наставци: *-ем, -еш, -е, -емо, -ете, -у*

(и поред тога што су *-е* и *-у* за 3. л. множине експлицитно одређени као лични наставци (Mrazović–Vukadinović 2009²: 115, 130)). И да презентска основа ових глагола нема свој завршетак у виду вокала *-и-*, одн. *-е-* (јер су они саставни део презентских наставака), за разлику од II групе глагола, где је завршетак презентске основе *-а-*. Па тако, поред термилошког проблема (да ли ћемо једну исту појаву именовати као наставак за лице или презентски наставак), долазимо и до суштинског, појмовног проблема – да ли то што

¹² У 1. издању лични наставци јесу били издвојени и показани, у оној једној реченици која је изостављена у 2. издању. Истина, нису били названи личним наставцима, него завршеницама, одн. суфиксом (Mrazović–Vukadinović 1990: 113).

¹³ Нејасно је зашто се истиче да је вокал *-а* обележје 3. л. једнине, логично би било истакнути да је он обележје 3. л. множине, јер само глаголи с презентском основом на *-а* имају пуну основу и у том лицу.

¹⁴ Тако долазимо до онога што се и у другим граматикама сматра личним наставцима презента.

именујемо (наставак, презентска основа) има једну или другу форму, једну или другу структуру, на крају – да ли представља једну или две појаве? У овој граматици разјашњење се не може наћи. Ово је трећи проблем на који лектори могу наићи у обради презенте (истина, само у *Граматици за странце* Mrazović–Vukadinović 2009²).¹⁵

Изостављање оне једне реченице о личним наставцима из првог издања Граматике (в. напомену 7), а за које претпостављам да је требало да реши термилошки проблем, није много поправило ситуацију. Брисање личних наставака (како год их ауторке називале) нипошто није отклонило забуну (чини ми се да је није чак ни умањило), јер проблем, као што видимо, није само у тој једној реченици, недоследности постоје и на другим местима. Треба споменути да ни однос наставака инфинитивне и наставака презентске основе, или класификација глагола на врсте дата у средњошколској граматици, а преузета од М. Стевановића (Станојчић–Поповић 2012¹⁴: 114–119), не доприноси лакшем разумевању и учењу презентских облика. Ако погледамо однос наставака инфинитивне и презентске основе за сваку глаголску врсту појединачно, приказан у следећој табели, видимо да глаголи с инфинитивним наставком *-a* у презенту могу имати један од четири наставка презентске основе: *-e*, *-je*, *-a*, или *-и*; а глаголи с инфинитивним наставком *-e* у презенту могу имати наставак презентске основе *-e* или *-и* (овом приликом занемарујемо прозодијске црте). Што значи да не можемо извући једноставна правила типа: ако инфинитивна основа има наставак *-a*, презентска може имати само наставак...

Врста	Инфинитивна : презентска основа	Примери
1.	-∅ : -e	трес- : тресе-
2.	-a : -e	ора- : оре-, писа- : пише-
3.	-ну : -не	брину- : брине-
4.А)	-∅ : -je	чу- : чује-
4.Б)	-a : -je	кова- : кује-
5.	-a : -a; -e : -e	пева- : пева-; уме- : уме-
6.	-и : -и; -e : -и	носи- : носи-; виде- : види-
7.	-a : -и	држа- : држи-

¹⁵ Али не треба губити из вида чињеницу да као лектори српског језика у иностранству неретко раде људи који не само што нису студирали српски језик него немају ни основно филолошко образовање, и у оваквим неразјашњеним стварима они се тешко могу разабрати.

Као што видимо на основу свега показаног, објаснити неке ко не зна српски језик како се граде презентски облици није нимало лако. Немамо јасна и једноставна правила којима бисмо студенте могли научити и према којима би они потом правилно градили презент. Стога је у обради садашњег времена далеко једноставније поћи од готових презентских облика и не упуштати се у правила њиховога грађења. На првим часовима – према инфинитиву треба дати облике за сва лица једнине и множине презента, и показати да наши глаголи имају једну од три групе завршетака (не наставака за лице). Овај метод одговара класификацији глагола коју налазимо у *Граматници за странце* П. Мразовић и З. Вукадиновић (ако занемаримо поменути конфузију у вези с личним и/или презентским наставцима, и одредимо се за термин *завршетак* у све три групе глагола; тиме не долазимо у сукоб са традиционално схваћеним наставком у нашим граматицама, јер је појам *завршетак* шири од наставка будући да овде садржи и наставак презентске основе и лични наставак за презент):

- I група (-им глаголи): *-им, -иш, -и, -имо, -ите, -е*
- II група (-ам глаголи): *-ам, -аш, -а, -амо, -ате, -ају*
- III група (-ем глаголи): *-ем, -еш, -е, -емо, -ете, -у*

Кад студенти знају облик макар једног лица, лако ће према њему градити и сва остала лица јер знају одговарајуће завршетке. Касније је у настави довољно дати само 1. л. једнине и 3. л. множине (због његове окрњене презентске основе и могућих гласовних алтернација у њој: *сечем – сек-у, печем – пек-у* и сл.; Бабић 2011: 507).¹⁶

Класификација глагола дата у овој граматици (након терминолошког разјашњења које смо дали) поједностављује разумевање презентских облика, уз то је једноставнија и прегледнија у односу на ону поделу коју имамо у средњошколској граматици (која, као што смо видели, садржи седам глаголских врста и три подврсте). Једноставнија је и прегледнија и у односу на класификацију глагола дату у *Граматници* И. Клајна и *Нормативној граматици* (ради се о једној истој подели, као и о истом аутору ових граматица). Аутори на основу завршетка инфинитива и завршетка 1. лица

¹⁶ Израда Речника глагола и обрада 1122 лексеме показала је да се сасвим мали број наших глагола не уклапа до краја у ову класификацију: *хтети, моћи, јесам, проврети, разумети (се), смети, умети, успети* (Бабић 2011: 507).

једнине презента разликују 7 врста глагола и 28 њихових подврста (Клајн 2006: 142–150; Пипер–Клајн 2013: 189–196). На овом месту аутори се служе појмом завршетка (а не наставка), који обухвата наставак инфинитивне основе и наставак за инфинитив, односно наставак презентске основе и наставак за лице презента (нпр. „инфинитив на *-ати*, презент на *-ам*: *питати*, *питам*”; Клајн 2006: 142–143; Пипер–Клајн 2013: 189–190), иако су грађење презента, видели смо раније, објаснили на традиционални начин – преко наставака за лице, односно преко презентске основе и наставака за лице; поред тога, у одељку о презенту и они указују на три групе завршетака које налазимо у граматици Mrazović–Vukadinović 2009² (Клајн 2006: 118; Пипер–Клајн 2013: 167–168).

2.2. Као други морфолошки облик, и то облик који је у директној вези с презентом, изабран је императив како би се и на њему показали извесни проблеми на које ће лектори наићи, јер се четири граматике не слажу ни у погледу грађења, ни у погледу броја наставака овог облика.

Према средњошколској граматици императив се гради од 3. лица множине презента, одбацавањем његовог наставка и додавањем наставка за облик императива (*-и*, *-Ø*, *-ју*) и наставка за лице (*-Ø* за 2. л. једнине, *-мо* за 1. л. множине, *-те* за 2. л. множине). Аутори разликују три групе наставака (и при том праве словну грешку, јер наставак *-ју* није могућ у императиву), наводе глаголске врсте којима се додају, али примере глагола не наводе, па не знамо који глаголи IV врсте добијају *-Ø* наставак, а који добијају *-ју* (Станојчић–Поповић 2012¹⁴: 120):

Лице	Врста					
	I, II, III, VI, VII		Већина глагола IV _{A-Б} , V		Неки глаголи IV _Б , VI	
	јд.	мн.	јд.	мн.	јд.	мн.
1.	--	-и-мо	--	-Ø-мо	--	-ји-мо
2.	-и-Ø	-и-Ø ¹⁷	- Ø-Ø	-Ø-те	-ји-Ø	-ји-те
3.	--	--	--	--	--	--

Недоумици доприноси можда и трећа словна грешка (друга је у табели), у тексту напомене (на истој страни) кад се уместо *-Ø* морфеме као наставак за облик императива наводи *-ј* („Зависно од глаголске врсте, граматички наставци за облик императива су, дакле: *-и*, *-ј*, и *-ју* [моје

¹⁷ Још једна словна грешка.

истицање], а граматички наставци за лица су: -Ø за 2. л. једнине, -мо за 1. л. множине и -те за 2. л. множине”).

Незахвално је закључивати шта су аутори тачно мислили, али можемо проверити облике IV врсте и доћи до објективног закључка барем у вези са већином глагола. Већина глагола IV_{A-B} врсте у 3. л. множине презента има наставак за лице -у и испред њега сонант *j*: *ниј-у, криј-у, чуј-у, путуј-у, мачуј-у, продај-у* и сл. Пошто се -*j* јавља у свим лицима презента, оно не може бити наставак (нити део наставка) 3. л. множине презента, него је део основе, а онда на такву основу не можемо додати наставак -*j* да бисмо градили императив. Стога већина глагола IV_{A-B} врсте императив гради -Ø наставком.¹⁸

Што се тиче императивног наставка -*ји*, не треба нагађати на које глаголе су аутори мислили.

И граматика Mrazović–Vukadinović 2009² наводи три групе наставака: „Императив се гради тако што се од 3. лица множине презента одбаци завршетак¹⁹ и дода одговарајући наставак за облик императива и то: -*j*, -*ји* или -*и*” (Mrazović–Vukadinović 2009²: 160). Правила њихове дистрибуције су следећа:

„а) Наставак -*j* за облик императива имају глаголи код којих је у 3. лицу множине презента слог испред завршетка -*ју* или -*је* кратак:” *бирати* – *бира-ју* – *бира-ј*, *задати* – *зада-ју* – *зада-ј*, *продати* – *прода-ју* – *прода-ј*, *читати* – *чита-ју* – *чита-ј* (Mrazović–Vukadinović 2009²: 160).

У вези с овим наставком треба се осврнути на неколико ствари. Као прво, сви примери преузети су из Граматике, с тим што тамо облици нису подељени на основу и наставак (тј. завршетак). С обзиром на то да је из овог објашњења сасвим јасно шта је завршетак 3. л. множине презента (-*ју* / -*је*), односно наставак 2. л. једнине императива (-*j*), није тешко издвојити их и показати, а да би нам у наставку анализе било лакше. Питање основе и наставка императива ових глагола могло би се и продубити, ако се сетимо како је описана творба презентских облика у овој граматици: да су наставци -*e* и -(*j*)у одређени као лични наставци 3. л. множине презента, и да је потом речено да вокал -*a* остаје уз личне наставке код II групе глагола (или код -*ам*

¹⁸ Потврду да се код ових глагола ради о -Ø наставку налазимо и у раду М. Стакића (Стакић 2010а: 133).

¹⁹ У одељку о грађењу императива употребљен је и доследно се користи и трећи термин за наставак 3. л. множине презента – *звршетак*, поред раније коришћених термина *лични наставак* и *презентски наставак*. Употреба овог термина не доприноси бољем разумевању претходна два.

глагола). Сама од себе намећу се следећа питања: који се завршетак одбацује код *-ам* глагола: *-ју* или *-ају*? И шта је основа за грађење императива: *бира-* или *бир-*, *зада-* или *зад-*, *прода-* или *прод-*, *чита-* или *чит-*? Ако погледамо примере у поглављу *Подела глагола по наставцима за облике презента*, видећемо да су презентски (3. л. множине) и императивни облик (2. л. једнине) овог типа глагола подељени на следећи начин: *нев-ају* – *нев-ај*, *бац-ају* – *бац-ај*, *чек-ају* – *чек-ај*, *им-ају* – *им-ај*, *испиј-ају* – *испиј-ај*, *скрив-ају* – *скрив-ај*, *студир-ају* – *студир-ај*, *диктир-ају* – *диктир-ај* (Mrazović–Vukadinović 2009²: 117, 119). Овако рашчлањени облици императива својом основном подударају се са основном коју добијамо одбијањем презентског завршетка *-ају* у 3. л. множине, али се не уклапају у овде описан начин њиховога грађења, јер као што видимо – имају сасвим други наставак за облик, наставак *-ај*, а не *-ј*. А наставак *-ај* ауторке не наводе међу наставцима за императив.

Друго, овде су наведени само глаголи који припадају II групи (или *-ам* глаголи), и сви они у 3. л. множине презента имају завршетак *-ју*. Међу примерима нема глагола као што су: *пити* – *пиј-у* – *пиј-Ø*, *веровати* – *веруј-у* – *веруј-Ø*, *бројати* – *број-е* – *број-Ø*, *одвојити* – *одвој-е* – *одвој-Ø*, код којих је слог испред завршетка *-ју* или *-је* такође кратак и код којих се, несумњиво, 2. л. једнине императива такође завршава сонантом *ј*. Ради се о томе да ови глаголи у 3. л. множине презента немају наставак *-ју*, одн. *-је*, него *-у*, одн. *-е* (*пиј-у*, *веруј-у*, *број-е*, *одвој-е*), па према томе ни *ј* не може бити наставак за облик императива, него је део презентске основе од које градивимо императив (*пије-м*, *пиј-у*), што даље значи да ови глаголи као наставак императива добијају *-Ø* морфему – ону морфему коју ауторке и не помињу.

И за глаголе овога типа примери императива наводе се уз примере презента у већ поменутом поглављу *Подела глагола по наставцима за облике презента*, где су им основа и наставци разграничени на следећи начин: *пиј-у*, *освој-е* – *осво-ј*, *број-е* – *број*²⁰, *пут-уј-у* – *питу-ј*, *вој-уј-у* – *воју-ј*, *посећ-уј-у* – *посећу-ј*, *доби-ј-у* – *доби-ј*, *сакри-ј-у* – *сакри-ј*, *ши-ј-у* – *ши-ј*, *чу-ј-у* – *чу-ј*, *разуме-ј-у* – *разуме-ј*, *уме-ј-у* – *уме-ј*, *бри-ј-у* – *бри-ј*. У напомени уз облик *осво-ј* каже се: „Глаголи на *-ојити* граде императив наставком *-ј* као и сви глаголи који се у 3. лицу множине презента завршавају на *-је* ако је претходни слог кратак” (Mrazović–Vukadinović 2009²: 117–122). Овакво објашњење и подела на морфеме немају смисла, јер чак и кад бисмо одбили

²⁰ Нејасно је зашто овде није показан наставак.

презентске завршетке према овој Граматици (-им, -иш, -и, -имо, -ите, -е; односно -ем, -еш, -е, -емо, -ете, -у), остала би нам основа *пиј-, освој-, број-, путуј-, војуј-, посећуј-, добиј-, сакриј-, шиј-, чуј-, бриј-* на коју је нелогично додавати наставак *-ј*. Једино у облицима *разуме-ј, уме-ј* може се говорити о наставку *-ј*. С друге стране, описујући грађење презентских облика, ауторке наводе наставке *-е* и *-(ј)у* као наставке 3. л. множине презента, нигде не помињу ни наставак ни завршетак *-је* (који одбијају у *броје, освоје*). Намеће се питање: како су у опису творбе императива дошле до њега? Како су дошле до основа: *осво-, путу-, воју-, посећу-, доби-, сакри-, ши-, чу-, бри-*?

„б) Наставак *-ју* за облик императива имају глаголи код којих је у 3. лицу множине презента слог испред завршетка *-ју* или *-је* дуг:” *задавати – зада-ју – зада-ју, продавати – прода-ју – прода-ју, гајити – га-је – га-ју* (Mrazović–Vukadinović 2009²: 161).

И овде наилазимо на исти проблем и на иста, већ поменута, питања – зашто су код ових глагола презентски наставци *-ју*, одн. *-је*, јер код њих сонант *ј* мора бити део презентске основе (*задаје-м, задај-у*), не може бити завршетак (као ни наставак) 3. л. множине презента, па онда ни наставак за императив не може бити *-ју*, него може бити само *-и*: *задавати – задај-у – задај-и, продавати – продај-у – продај-и, гајити – гај-е – гај-и*.

Осим тога, налазимо још један пример неусклађености с овом тврдњом у поглављу *Подела глагола по наставцима за облике презента*, где су облици глагола *зујати* подељени на морфеме на следећи начин: *зуј-им, зуј-е* (1. л. једнине и 3. л. множине презента), *зуј-и* (2. л. једнине императива; Mrazović–Vukadinović 2009²: 118). У питању је исти тип глагола као *гајити*, с истим презентским наставцима према овој Граматици (-им, -иш, -и, -имо, -ите, -е), и дугим слогом испред слога *-је*, али с императивним наставком *-и*.

„ц) Сви глаголи који у 3. лицу множине презента испред завршетка *-у* или *-е* имају било који глас осим консонанта *ј*, за облик императива имају наставак *-и*:” *писати – пиш-у – пиш-и, говорити – говор-е – говор-и, спасти – спас-у – спас-и* (Mrazović–Vukadinović 2009²: 161).

Управо смо видели да ни ова тврдња није сасвим тачна јер и глаголи са окрњеном презентском основом на *-ј* граде императив наставком *-и* (*задавати – задај-у – задај-и, продавати – продај-у – продај-и, гајити – гај-е – гај-и*).

У *Граматици српског језика за странце* И. Клајна и *Нормативној граматици* наводе се две врсте наставака за императив, при том се не одвајају наставци за лице од наставака за облик (Клајн 2006: 113; Пипер–Клајн 2013: 181):

2. л. јд.	1. л. мн.	2. л. мн.
-ј	-јмо	-јте
-и	-имо	-ите

Грађење императива објашњава се на следећи начин.

а) „За одређивање облика императива треба поћи од 3. лица множине презента. Ако се оно завршава на *-ју* или *-је*, императив ће бити на *-ј*, *-јмо*, *-јте*” (идентичан навод у обе књиге; Клајн 2006: 113; Пипер–Клајн 2013: 181). Не каже се шта треба чинити с тим 3. лицем множине презента да бисмо добили облик императива, на коју глаголску основу додајемо ове наставке.

Ако је у *Граматици српског језика за странце* избегнуто помињање презентске основе у опису глаголских облика (и у опису самог презента), *Нормативна граматика* јасно каже: „Презентска основа је део облика за презент (*зна-и*), императив (*зна-ј*), и несвршени прилог (*зна-ју-ћи*)” (Пипер–Клајн 2013: 151).

Даље, у обе граматике дати су исти примери императива с наставком *-ј* (Клајн 2006: 113; Пипер–Клајн 2013: 181). Ако покушамо да их разумемо и објаснимо полазећи од управо цитираног, наићи ћемо на проблем.

инфинитив	3. л. мн. през.	2. л. јд. имп.
бројати	броје	број
напојити	напоје	напој
одвојити	одвоје	одвој
сејати	сеју	сеј
пити	пију	пиј
разбити	разбију	разбиј
веровати	верују	веруј
разумети	разумеју	разумеј
чекати	чекају	чекај

Пођимо од навода да је у овим примерима *-ј* наставак, његовим одбијањем лако долазимо до основе императива: *бро-*, *напо-*, *одво-*, *се-*, *пи-*, *разби-*, *веру-*, *разуме-*, *чека-*. Осим у последња два случаја (*разуме-*, *чека-*, а то је V Стевановићева врста (Станојчић–Поповић 2012¹⁴: 117)), у свим осталим примерима имамо основу која не одговара основи презента, што не одговара тврдњи саме *Нормативне граматике* да се презентска основа налази у императиву. Тако добијена основа није ни презентска ни

инфинитивна, и тешко ју је окарактерисати јер наша граматика познаје само две глаголске основе.

Презентске основе добијене од 2. л. једнине презента ових глагола гласе: *броји-*, *напоји-*, *одвоји-*, *сеје-*, *пије-*, *разбије-*, *верује-*. Ни такве, пуне презентске основе немамо у облицима императива, што опет оповргава навод саме *Нормативне граматике*. Пуна презентска основа јесте присутна у показаном императиву *зна-ј*, али то је могуће само код глагола V Стевановићеве врсте, то смо видели и у *разуме-ј*, *чека-ј*.

У првој групи примера наставак за лице је само *-е* или *-у*, при том је *-ј* део презентске основе и стога га не би требало сматрати наставком за императив. Да је тако, имали бисмо удвојено *ј* – једно у основи и друго у наставку, што није случај. Због тога овде наставак за императив може бити једино \emptyset морфема (коју ни ове граматике не наводе, као ни *Грамматика* П. Мразовић и З. Вукадиновић):

инфинитив	1. л. јд. през.	3. л. мн. през.	2. л. јд. имп.
бројати	броји-м	број-е	број- \emptyset
напојити	напоји-м	напој-е	напој- \emptyset
одвојити	одвоји-м	одвој-е	одвој- \emptyset
сејати	сеје-м	сеј-у	сеј- \emptyset
пити	пије-м	пиј-у	пиј- \emptyset
разбити	разбије-м	разбиј-у	разбиј- \emptyset
веровати	верује-м	веруј-у	веруј- \emptyset

За разлику од ових глагола, у другој групи примера (*разуме-ју*, *чека-ју*) наставак за 3. лице множине презента јесте *-ју*, и на пуну презентску основу, која се завршава вокалом, додају се наставци *-ј*, *-јмо*, *-јте* (*разуме-ј*, *чека-ј*).

б) Ни у вези с другим наставком нема разлике између ове две граматике – једнако је тумачење, једнаки су примери: наставке *-и*, *-имо*, *-ите* у императиву имају практично сви остали глаголи, подељени у две категорије (Клајн 2006: 114; Пипер–Клајн 2013: 181):

1) мањи број глагола који у 3. л. множине презента испред наставка *-ју* / *-је* имају дуг вокал (наглашен или ненаглашен):

инфинитив	1. л. јд. презента	3. л. мн. през.	2. л. јд. имп.
блејати	блеји-м ²¹	блеј-е	блеј-и
гајити	гаји-м	гај-е	гај-и
продавати	продаје-м	продај-у	продај-и

У овом случају, судећи по опису творбе императива (наставци су *-и*, *-имо*, *-ите*), аутори обеју граматика сонант *j* сматрају делом основе, за разлику од горњих примера, под а), где су га сматрали наставком за облик императива. Овде наилазимо на још две противречности: ако аутори *-ју* / *-је* сматрају наставцима 3. л. множине презента, као што су их на овом месту именовали, онда *-j* не би могло бити део основе. Подсетимо се да ни једна ни друга граматика не познају *-је* као наставак 3. л. множине презента (Клајн 2006: 118; Пипер–Клајн 2013: 167). С друге стране, наставак *-ју* доводи у везу с презентским завршецима *-ам*, *-аи*, *-а*, *-амо*, *-ате* (Клајн 2006: 118; Пипер–Клајн 2013: 167–168) – које немамо у овде наведеној групи глагола. Због тога, можда, на овом месту не би ни требало говорити о наставку *-ју*.

2) Сви остали глаголи: *кренути* – *крен-у* – *крен-и*, *трести* – *трес-у* – *трес-и*, *брисати* – *бриш-у* – *бриш-и*, *скакати* – *скач-у* – *скач-и*, *дизати* – *диз-у* – *диз-и*, *држати* – *држ-е* – *држ-и*, *говорити* – *говор-е* – *говор-и*.

Видимо, као и у вези с презентом, да се граматичари не слажу на више места, и да се опет унутар једне исте граматике јављају противречности, што све скупа лектора доводи у незавидну ситуацију. Зато граматике треба пажљиво ишчитати и из њих издвојити само оно што има смисла и што је оправдано. На основу спроведене анализе императивних облика и прегледа наставака за императив (по глаголским врстама М. Стевановића), закључујемо да су наставци за облик императива (укључујући и наставке за лице) следећи: 1) *-и-Ø*, *-и-мо*, *-и-те*, 2) *-Ø-Ø*, *-Ø-мо*, *-Ø-те* – и једни и други додају се на окрњену презентску основу (налазимо је у 3. л. множине презента),²² 3) и само код глагола с пуном презентском основом: *-j-Ø*, *-j-мо*, *-j-те* (V врста).²³

²¹ Моје издвајање наставака у овим примерима, као и у примерима под 2).

²² У време кад страни студенти уче императив, презент је већ увелико савладан и издвајање презентске основе из 3. л. множине не би требало да им буде тешко.

²³ У раније поменутом раду М. Стакића налазимо врло сличан закључак, разлика се тиче само V Стевановићеве врсте – он и за глаголе типа *невај* сматра да имају *-Ø* наставак (Стакић 2010б: 142).

- I: *тресе-м – трес-у – трес-и*
II: *оре-м – ор-у – ор-и, пише-м – пиш-у – пиш-и*
III: *брине-м – брин-у – брин-и*
IV: *чује-м – чуј-у – чуј-Ø, путује-м – путуј-у – путуј-Ø*
V: *пева-м – пева-ју – пева-ј, разуме-м – разуме-ју – разуме-ј*
VI: *носи-м – нос-е – нос-и, воли-м – вол-е – вол-и, гаји-м – гај-е – гај-и, освоји-м, освој-е, освој-Ø*
VII: *држи-м – држ-е – држ-и, блеји-м – блеј-е – блеј-и, броји-м – број-е – број-Ø*

Правила о граматичкој основи и наставцима, бројне глаголске врсте, правила о грађењу сваког облика појединачно (укључујући и честе гласовне алтернације), и на крају облици неправилног грађења – све скупа представља превелику количину информација коју странци не могу да савладају и која може само да их обесхрабри већ на самом почетку. Све те околности оправдавају постојање Речника глагола и показују његов значај за студенте, јер им пружа готове морфолошке облике за све оне лексеме које уче на почетном и средњем нивоу, чиме им уједно даје и већу самосталност у учењу језика. Далеко је једноставније дати им готове облике за једно или два лица (један или два рода) које ће лако запамтити, а према њима исто тако лако формирати и остале облике кад науче одговарајуће наставке, односно завршетке.

Посебан проблем у учењу глагола представља корелација морфолошких облика и њихове семантике. Наиме, граматике дају само правила грађења глаголских облика, која се односе на целу (под)врсту, док *Речник Матице српске* даје готове облике, а информације о томе у којим се формама (лицу, броју, роду, времену, начину) појединачна значења глагола могу реализовати налазимо тек у контексту. Многи глаголи морфолошки могу имати сва лица презента, и у једнини и у множини, али кад се суочимо с појединим њиховим значењима, у датом контексту, јасно је да се одређени облици не употребљавају, пре свега због одсуства смисла. Такви случајеви јасно су показани у Речнику глагола (нпр. **desiti se** **A** pf, intr **B** (3. sg&pl) *desi se, dese se | desio | — | —*), па због тога он може бити користан не само студентима него и лекторима, чак и изворним говорницима – било да су ученици, студенти српског језика или шира публика.

3. НАРУШЕНА НОРМА У УПОТРЕБИ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

Иако овај Речник није нормативног карактера, у питању је ученички речник, он и те како може послужити и изворним говорницима за стицање нових знања или само за проверу морфолошких облика, значења и допуна глагола забележених у њему, а у чијој употреби су несигурни. Да је потребно учити и проверавати овакве податке иако нам је то матерњи језик, свакодневно нам најбоље показује она сфера употребе језика с којом смо највише у додиру, а то је језик медија. Корисне информације у Речнику можемо наћи на наведеним језичким нивоима, а показаћемо само неколико примера.

3.1. Морфолошки ниво

Утврдићемо да неки глаголи имају дублетне форме и да су сасвим правилни презентски облици (иако не увек и једнако уобичајени): *клизам се / клижем се (клизати се)*, *притискам / притишћем (притискати)*, као и императивни: *отиђи / отиди (отићи)*, или да је партицип пасива: *послат / послан (послати)*, *донет / донесен (донети)*, *однет / однесен (однети)*, а да није: *донешен, однешен* – што врло често чујемо.

Могли бисмо проверити: 3. л. множине презента пре него што изговоримо или напишемо погрешан облик глаголског прилога садашњег као што је: *уознавајући, предавајући, очекивајући, писајући, плакајући* и сл.; или партицип актива мушког рода глагола *избости*, и то после применити и на глагол *бости* и све остале његове префиксале.

Многи ће се изненадити кад виде да глаголи *разумети, умети, продавати, предавати, издавати, издвојити, угојити се* немају облике императива на које су навикли: *разуми, продај, предај, издај, издвоји, угоји се*.

3.2. Синтаксичко-семантички ниво

У вези с глаголима *одморити се* и *одморити*, уз јасне примере у Речнику, видећемо да од морфеме *се* зависи и значење и допуна ових глагола: *Одмори се мало : Седи, душу одмори*.

Исто тако, обавестићемо се о томе да два различита значења глагола *сумњати* условљавају две различите допуне: *Особа у коју полиција сумња : Сумњам да се бави неким криминалом*.

На крају, Речник се својим садржајем и избором елемената речничког чланка показао као користан у настави српског као страног / другог, нарочито

у учењу презента и императива. И поред тога што је оквалификован као минимални речник, захваљујући бројним информацијама које садржи, на више језичких нивоа, своју примену може имати и у настави српског као матерњег, као користан језички приручник.

ЛИТЕРАТУРА

- Alanović, M. i dr. (2006). *Научимо српски – Let's Learn Serbian 2* (udžbenik, radna sveska i 2 CD-a sa vežbama slušanja). Novi Sad: Filozofski fakultet – Dnevnik.
- Babić, B. (2010). *Morfološko-sintaksički minimalni rečnik glagola srpskog jezika kao stranog*. Magistarski rad. Novi Sad: Seminarska biblioteka Odseka za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu. Sign. Lm-88.
- Babić, B. (2011). *Naučimo srpski 1 i 2 – Rečnik glagola*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Bjelaković, I., Vojnović, J. (2006). *Научимо српску – Let's Learn Serbian 1* (udžbenik, radna sveska i CD sa vežbama slušanja). Novi Sad: Filozofski fakultet – Dnevnik.
- Burzan, M., Petrović, V., Vajda, J. (1992). *Srpsko-mađarski rečnik glagolske rekcije*. Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika – Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta.
- Zajednički evropski okvir za žive jezike: učenje, nastava, ocjenjivanje* (2003). Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.
- Клајн, И. (2006). *Граматика српског језика за странце*. Београд: Завод за уџбенике [Клајн, И. (2006). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Beograd: Zavod za udžbenike].
- Mrazović, P., Vukadinović, Z. (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad: Dobra vest.
- Mrazović, P., Vukadinović, Z. (2009²). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Otašević, Đ. (2006). *Glossary of Verbal Forms*. Beograd: Alma.
- Петровић, В., Дудић, К. (1989). *Речник глагола са граматичким и лексичким допунама*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, Сарајево: СОУП „Свјетлост” – ООУП Завод за уџбенике и наставна средства [Petrović, V., Dudić, K. (1989). *Rečnik glagola sa gramatičkim i leksičkim dopunama*. Beograd: Zavod za

udžbenike i nastavna sredstva, Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo: SOUR „Svjetlost” – OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva].

Речник МС, *Речник српскохрватскога књижевног језика, I–III*, Нови Сад: Матица српска, Загреб: Матица хрватска, 1967–1969; *IV–VI*, Нови Сад: Матица српска, 1969–1976 [Rečnik MS, *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, I–III*, Novi Sad: Matica srpska, Zagreb: Matica hrvatska, 1967–1969; *IV–VI*, Novi Sad: Matica srpska, 1969–1976].

Стакић, М. (2010а). „О грађењу императива у српском језику”, у *Морфо(но)лошке теме*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије: 128–133 [Stakić, М. (2010а). „О грађењу imperativa u srpskom jeziku”, у *Morfo(no)loške teme*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije: 128–133].

Стакић, М. (2010б). „Презент и императив у нашој науци и школској пракси”, у *Морфо(но)лошке теме*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије: 134–142 [Stakić, М. (2010б). „Prezent i imperativ u našoj nauci i školskoj praksi”, у *Morfo(no)loške teme*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije: 134–142].

Станојчић, Ж., Поповић, Љ. (2012¹⁴). *Граматика српског језика (за гимназије и средње школе)*. Београд: Завод за уџбенике [Stanojčić, Ž., Popović, Lj. (2012¹⁴). *Gramatika srpskog jezika (za gimnazije i srednje škole)*. Beograd: Zavod za udžbenike].

Šipka, D. (2006²). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.

Biljana Babić

University of Novi Sad

Faculty of Philosophy, Department of Serbian Language and Linguistics

A MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC MINIMAL DICTIONARY OF VERBS IN
TEACHING SERBIAN AS A FOREIGN/SECOND AND FIRST LANGUAGE

Summary

The paper presented a morphological and syntactic minimal dictionary of verbs for foreign students and described and explained the principles of its organization, its content and elements of an entry in order to show who it is intended for, what kind of information it offers and to what extent, as well as to what degree, it can facilitate learning verbs of the Serbian language. The paper also analyzed the formation of present and imperative forms in Serbian according to four relevant grammar books of Serbian (two of them are intended for native speakers, while the other two are for foreigners) and pointed out problems related to these forms that arise primarily from their morphological structure as well as from the

mismatch of approaches and viewpoints in these grammar books in terms of bases and inflections used for creating the given forms. After all definitions, interpretations and groups of inflections offered in these grammar books have been considered, the author recommended an approach to the treatment of the given verb forms which is believed to be the simplest for foreign students. Finally, the paper provided common examples of breaking of the norm in the use of verb forms (on the morphological, syntactic and semantic levels) by native speakers in order to show that there is a need for a dictionary that provides ready-made verb forms, not only in teaching Serbian as a foreign/second language, but also among native speakers, which includes both teaching Serbian as a first language and everyday use of language.

Key words: Serbian language, morphology, syntax, lexicography, verbs, present, imperative.

Примљено: 15. 5. 2019.
Прихваћено: 10. 7. 2019.